

Kakas Zoltán – Fosztó László

Falvak, fák, kövek.

Beszélgetés a Bao-Bao táborokról, avagy egy mozgalom emléknymatai

Bevezető

Sepsiszentgyörgyön a Szakszervezetek Művelődési Házában működött a Nemere természetjáró kör, amelyhez diákkoromban csatlakoztam. A kör vezetője, alapítója Kakas Zoltán volt. Hétvégeken rendszeres kirándulásokat, többnyire egynapos gyalogtúrákat szerveztünk Háromszéken, illetve Brassó és Hargita megyében. Iskolaidőben meghívottjaink is voltak. Diavetítéssel összekapcsolt túrabeszámolókat, ismeretterjesztő előadásokat hallgattunk, író-olvasó találkozón vettünk részt.

Az év fénypontja azonban mindig a nyári sátortábor volt, amely külön nevet is viselt: Bao-Bao. Némi iróniával hasonlítottuk saját táborainkat a Kon-Tiki vagy az Aku-Aku expedíciókhoz, hiszen nem óceánjáró tutajon, csak gyalogszerrel, hátizsákkal jártuk a hegyeket.¹ A táborok teljesen ön-ellátók voltak, két hétig egymásra voltunk utalva, és kialakult egyfajta közös tudat és rituálé. 1986–1992 közt voltam a Nemere természetjáró kör aktív tagja, ebben az időszakban vettem részt a táborokban.

A nyolcvanas évek végén ezek a táborok magashegyi túrák voltak, elkerültük a lakott területeket. De beszélgetéseink során kiderült, hogy nem volt mindig így. A Bao valaha komoly néprajzi kutatómunkát is célul tűzött ki, és a résztvevő gyerekek/ fiatalok sok mindent megtanultak a helynevekről, hiedelmekről, népi növényismeretről, amely sokuk számára fontos útravalóul szolgált szakmai orientációnk során.

¹ Thor Heyerdahl norvég felfedező és antropológus kalandos expedícióiról írt könyvei (Heyerdahl 1962, 1963) magyar fordításban közkezen forogtak ebben az időszakban.

Az alábbi szöveg egy szerkesztett átirata annak a beszélgetésnek, amelyet Kakas Zoltánnal (KZ) folytattam 2007 októberében (Fosztó László – FL). A Bao-Bao épp a negyvenedik évfordulójához közeledett.² A felvételt csak évek múltán hallgattam újra és jegyeztem le, Keszeg Vilmos hathatós biztatásai következtében. Az alábbi beszélgetés szubjektív visszatekintésként olvasható a közösen eltöltött időkre. A lejegyzett szöveget elküldtem beszélgetőtársamnak, és néhány kérdést telefonbeszélgetés során próbáltunk tisztázni 2018 októberében és ezekkel kiegészítettük a szöveget. Az utóirat kommentárjait is ekkor fűztük a szöveghez.

A beszélgetés (2007)

FL: Én amikor 1986–87-ben kezdtem veletek járni, nem néprajzról volt ott szó, hanem természetjárásról. Azt hiszem, ez folyamatosan megvolt, egymással ez a kettő soha nem volt konfliktusban, egy közös ökológiai szemléletben jól megfértek.

KZ: Igen, de ebben nem vagyok egyedül. Azt hiszem, mások is, magyarországiak, látom, hogy ilyen-olyan egyesület, nagy hangsúlyt fektetnek, ha nem is néprajzi gyűjtésre, de kézműves foglalkozásokra, vagy egyéb régi dolgokkal való ismerkedésre.

FL: Neked mikor alakult így [az érdeklődésed]?

KZ: Hát kezdettől fogva így volt. Az első Bao úgy volt megszervezve, hogy az első hat nap gyűjtünk a falvakban, s az utána következő hat nap felmegyünk a hegyre.

FL: Az első kirándulás, aminek jövőben [2008-ban – F.L.] lesz a negyvenedik évfordulója...

KZ: Igen, hát 1968-ban kezdtem túrázni, s az első Bao 1971-ben volt. Időben olyan közel voltak egymáshoz. Menet közben alakult, hogy összehoznánk egy tábort. Nem én agyaltam ki az íróasztal mellett a dolgokat. Ez spontánul jött. Minden spontánul jött. Meghirdettük az újságban, hogy készülök túrázni és mennék valahová – a Háromszéki-havasok főgerince és a Nemere hegység volt megcélozva –, és ha valaki akar, csatlakozhat. Jelentkeztek harmincan–negyvenen. Elkezdtem velük levelezni, akkor nem volt más kommunikációs lehetőség, körvonalaztam, hogy hová

² Az első Bao expedíció 1971-ben, az utolsó 2011-ben zajlott. *A szerk. megj.*

fogunk menni. Úgy a szilveszteri számban jelent meg az első hirdetés, és a nyár közepére, amikor indult a tábor, aminek neve nem volt még, maradt pár ember, akik végigcsinálták ezeket velem. A többiek lemorzsolódtak év közben, valamiért nem jöhettek, másokat meg már nem érdekelt, mindenkinek vannak személyes dolgai. Az, hogy néprajzi gyűjtést is végezzünk, az úgy jött, megint egy sugallatra, hogyha itt van ennyi értelmes ember, akkor azt használjam ki arra is. Én akkor már gyűjtöttem hiedelemmondákat. És elgondoltam, hogy ha egy faluban gyűjtünk, s csak 10–15 cédula lesz egy nap mondákkal, az is már 100 körül van egy hét alatt. Meg is mutattam nekik az én kicédulázott anyagomat, s együtt felkészültünk. Elmondtam, hogy lehetőleg szó szerint kell leírni, úgy, ahogy hallják az emberektől. Kezdetben elmagyaráztam, hogy ne kérdezzenek arra rá, hogy ki volt a faluban a boszorkány, mert soha senki nem mondja meg nekik. Hanem kérdezzenek, mondjuk, gyermekijesztő lényekről például, hogy mit mondtak a gyerekek, hogy féljen a kúthoz menni. Jött az első tábor Zágóban, Gelencén és Ozsdolán. Hat napig bejártuk ezeket a falvakat, s Zágóban jött a Bao-Bao elnevezés. Első nap jött Gáspár Sanyi, a marosvásárhelyi rádiónál dolgozik, ő már tizedikes korában írogatott. Megkértem, hogy írjon a táborunkról egy cikket, az *Ifjúmunkás*nak. Egy három részes sorozat lett ebből. Ő jött az első nap Zágóban, hogy találtak egy gyermekijesztő szellemlényt, ami a Bao-Bao. Hogy: „Elvisz a Bao-Bao, ha rossz gyerek vagy!” És hát ez jól összecsengett a Kon-Tikivel, és jónak találtuk, hogy ez legyen a neve a tábornak.

FL: El tudnád mondani, hogy hol voltak ezek a táborok? Kik voltak a résztvevők?

KZ: Kinyitok egy füzetet és ebben megtaláljuk a táborozók névsorát. Az első táborban nyolcan vettek részt: Latcu Nicolae (Öcsi), Boros Judit, jelenleg művészettörténész, Nagy Sándor, képzőművész, Gáspár Sándor, újságíró, Gyárfás Lajos sepsiszentgyörgyi lakos, Pál Miklós, matematika-tanár, Marinescu Gheorghe, ASE-t [közgazdasági tanulmányokat] végzett Bukarestben, nyugdíjas, Kakas Zoltán és Balla Tamás. Nem tudom, miért vagyok a nyolcadik a sorban (nevet). 1971-ben ez volt: Zágón, Gelence és Ozsdola a néprajzi gyűjtés terepe, illetve az Ojtoz-tető, majd a Nagy Sándor csúcs és a Nemere volt a turisztikai útvonal.

FL: És a néphit volt a fő témája a gyűjtéseknek?

KL: Igen, igen. Mire beindult a Bao, nekem már arra kikristályosodott az érdeklődésem: a nagyerejű fű, vadleány, és mindenféle ilyen hiedelem-

lények. Ezekre felkészültünk. A második évben Torja, Kiskászon, Szentlélek, Szárazpatak és Kézdióvár volt a néprajzi gyűjtés helyszíne. Résztvevők: Keszeg Vilmos, Goron Péter, Balázs Árpád, Szócs Géza, nem az író, Kakas Zoltán, Demeter Lajos, Nagy Sándor és Latcu Nicolae. Ez volt 1972-ben. A 1973-as Bao: Vargyas, Száldobos, Erdőfüle, Felsőrákos voltak a falvak, amelyekben gyűjtöttünk, majd a Vargyas-szurdokban és az Orbán Balázs barlangnál kirándultunk. Tehát tulajdonképpen a Vargyas völgye volt a második része. Résztvevők: Farkas Csaba, jelenleg fogorvos, Demeter Lajos, Nagy Sándor, Balázs Árpád, Balla Tamás, Hevesi József, Zonda Attila és Kakas Zoltán. Akkor még egyet mondok el, az 1974-est, mert innen kezdődött a tábor profilváltása.

1974-ben voltunk 13-an: Besenyei Lajos, Bodi Béla, Kedves Péter Lajos, Fekete Tibor, Farkas Csaba, Daczó Jenő, Latcu Nicolae, Zonda Attila, Balázs Árpád, Fülöp Imre, Hevesi Imre, Zsigmond Imre, na meg hát én. Látod, többen visszatérők voltak.

No hát ennyi volt a Baónak az első, kevésbé zaklatott része. Mert aztán 1975-ben jött a Kászon völgye, a szentjánosi ásatások... Ez az ásatás mentette ki a Baót, mert abban az évben zaklattak már, és nem ajánlották, hogy néprajzi táborokat szervezzünk többet. És akkor elmentünk egy ásatásra. A szentjánosi templom-romot ástuk ki, Szentjános Szárazpatak mellett van, Szentlélek fölött a völgyben. Akkor kevesebben is voltunk baósok, de voltak mások, akik az ásatáson dolgoztak, de a nevüket most nem sorolom fel.

FL: A táborokról naplót írtatok?

KZ: Én túranaplót vezettem. Főleg azokat a táborokat írtam le, ahol a résztvevők nem írtak naplót. Mert aztán, 1990-től errefelé úgy éreztük, hogy most már lehet írni, amit gondolunk. Így naplókat vezettünk, mindenki leírta minden táborig napját. Azok be vannak kötve, egy nagy halom, szinte egy méter magas íráshalom. Évenként be van kötve, vagy ahol kevesebben voltunk, ott két évet összeköttem, mert olcsóbb volt ez a megoldás. Ezeknek is lehetne valahol helye. Ezeket tényleg külön kellene kezelni valahol. Ez lenne a Bao-Bao Múzeum, így is írom fel a tárgyakra a címkét. Az anyagot, ha türelmem volna, szakszerűen be kellene leltározni. Van egy ilyen is, hogy borítékokat készítettem, úgynevezett állagmegőrző borítékokat. Azokba raktam el minden levelezést, minden külön témát. Ez azt jelenti, hogy van vagy 1600–1700 boríték. Ezek a borítékok a régi anyagokat tartalmazzák és köztük vannak levelezések, Molnár Ist-

vántól kezdve Faragó Józsefig, s Xántus Jánostól Balassa Ivánon át Diószegi Vilmosig. Ezek az állagmegőrző borítékok is megérdemelnék, hogy megfelelő tárolóhelyük legyen, mert pár év múlva bizony érdekesek lehetnek. És persze vannak a cédulák, magnószalagok, hang- és videokazetták és minden egyéb.

FL: Ebben az időben milyen intézményi háttértek volt, ki támogatta ezeket a táborokat?

KZ: Hát akkor nem tatóztunk semmilyen intézményhez, de a megyei KISZ fizetett egy napidíjat az első négy tábor résztvevőinek, ami elég jó segítség volt. Én nem is akartam senkitől kéregetni. Ha kirándulni mentünk, amit a zsákunkban vittünk, azt ettük.

FL: Hát ez volt később is, amire én emlékszem. A nemerés időkben. A Nemere Körrel milyen viszonyban volt a Bao?

KZ: Hát jó volt a kapcsolat. (nevet) Én jól voltam magammal. A Nemerét nem külön ember szervezte, a kör elnöke is én voltam, 1975-ben hoztuk létre, és attól arra a Bao-Bao a Nemere Természetjáró Kör nyári táborra volt.

FL: Az összegyűlt anyaggal mi történt? Mi lett a sorsa?

KZ: Én azt kierőszakoltam, hogy mindenki a táborból hazatérve cédulázza ki a saját gyűjtését, és küldje vissza nekem. Ez az első négy évben így is volt. Sőt még később is így volt egy darabig. Aztán a '90-es években sikerült pályázni hét kis magnóra, diktafonra, és azokkal felvették az anyagot. Ez nagyban megkönnyítette a gyűjtést. Voltak olyan szorgalmasak, akik a kazettákról is készítettek lejegyzett cédulaanyagot. A kazettákat őrzöm.³

FL: És neked milyen civil foglalkozásod és munkahelyed volt? Én arra emlékszem, hogy a nyolcvanas években a kőröspataki szénbányában dolgoztál. 1990 után pedig a Székely Nemzeti Múzeumban, s onnan mentél nyugdíjba. Tudom, hogy a bánya előtt még dolgoztál az árkosi agronómusháznál, és a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színháznál fotósként.

KZ: Mikor ezt kérdezik, mindig elmondom, hogy tíz munkahelyem volt, két helyről dobtak ki, vagy építettek le... Például a színháznál nagy átszervezés volt, s el kellett jönnöm. És talán a Gondviselőnek köszönhetem, hogy akárhol is dolgoztam, valamilyen úton-módon meg tudtam ren-

³ A cédulák és a hangfelvételek Kakas Zoltán sepsiszentgyörgyi lakásában vannak, példás rendben tartva. Ugyanitt vannak a Bao-Bao táborok emléktárgyai és a táborokról készült fotók. *F.L. megjegyzése*

dezni a Baót. Negyven évig nagyobb nehézségek nem voltak, persze kilincselni néha kellett, hogy nekem ezt az időszakot szabaddá tegyék. De mindig sikerült, s ez számomra ma is egy csoda, hogy minden év július végén és augusztus elején el tudtunk indulni. Tudtuk, akkor van mindig stabilan jó idő. És az is csoda, hogy nem történt egy kutyaharapásnál több bajunk.

FL: A kutatott témákban a hiedelemgyűjtés mellett volt még az etnobotanika, és még a másik örök témád, a kövek...

KZ: Hát igen, mindkettő kapcsolatos a tájjal. Ez valahol ökológia is, meg népi természetismeret is. Összetartozik. Akár növény, akár kő... Ezek mindenhol megvannak.

FL: A kövekkel hogy kezdél foglalkozni?

KZ: A kövekkel úgy, hogy amikor először voltam keleten, Örményországban, és a Szeván-tó felé buszoztunk, egyszer megálltunk az út szélén magasodó hatalmas szikla mellett, és a túravezető azt mondta, hogy „ez az a szikla, ahová a hagyomány szerint Prométheuszt kikötözték.” Én nagyon szerettem a görög mitológiát. Görög-római mitológiát tanultunk az ötödik osztályban, nem tudom, most tanulnak-e. Emlékszem, hogy nekem olyan furcsa volt, különleges, olyan egzotikus volt az a pillanat. És akkor ott megálltunk, leszálltunk a buszból, nem volt fényképezőgépem akkor, sajnos nem tudtam lefotózni, és ott álltam annyira megilletődve, hogy ez az a hely, ahol... tehát én most ide jöttem... Tudtam, hogy ez csak monda, de akkor is.

FL: Hány éves voltál akkor?

KZ: Hát huszonvalahány, ez 1970-ben volt, szinte harminc. És annyira megilletődtem, hogy ott állok. Mintha én benne volnék a mitológiában. Pedig ott egy viháncoló turistacsoporttal voltam körülvéve, néhányan ájultoztak, hasonlóan, mint én, másoknak meg fogalma se volt. Talán innen jött, hogy kezdtem érdeklődni a kövek után. Akkortájt jelent meg a román turistalap, a *România Pitorească*, ez volt az egyetlen turisztikai lap, amihez hozzájutottunk, és abban, ahol lehetett, bemutattak ilyen-olyan hegyi kuriózumokat, a Babelét meg a többieket, amik olyan felkapottak voltak. Aki olyan szerző volt, azért igyekezett ilyen ingyencégek is felkeresni. S ezekre én kezdetben csak rácsodálkoztam, de aztán elkezdtem magam is gyűjtögetni a sziklákkal, kövekkel kapcsolatos mondákat, legendákat.

Aztán az első alkalommal, mikor nem szervezhettük meg a Baót lent a falvakban, mert a hatalom elkezdte zaklatni azokat, akikkel kapcsolat-

ban voltunk, akkor tudatosan választottunk olyan utakat, hogy valahogy megközelítsünk ilyen köves, sziklás helyeket. Így inkább honismereti tábor lett a Bao.

FL: Ez hányban volt?

KZ: Ez 1976–77-ben. És akkor ott eleve voltak ilyen, érdekes alakú sziklák, amelyekhez mondák fűződnek. Akkor felkerestük a Sárkányok kertjét, vagy a Gutin-hegység Apostolait, és más ilyen „köves” helyekre is eljutottunk. Addig, amíg aztán kialakult, hogy ebből valami kiadványt is lehetne szerkeszteni.

FL: Vannak olyan érdekes köveid, amelyekhez nem kapcsolódik monda?

KZ: Vannak, persze. Hát ezek közül egyik a Tizenkét Apostol a Kelemen-havasokban. Ahhoz nincsen semmi monda, csak a név érdekes. Egyébként az országban több ilyen nevű sziklacsoport létezik. Írtak róluk ezt-azt, vannak filozofálgatások, de hát konkrét dolgot nem találtam róluk. Azt azért máig is sajnálom, hogy egy kirándulásunkon a Tizenkét Apostolnál találtunk egy nagy fémkeresztet, s azon egy dobozt, a dobozban pedig egy százlapos füzetet. Abba az ott elhaladó, főleg turisták beírtak egy csomó mindent, legfőképpen imákat, mintha a tizenkét apostolt szólították volna meg ezekkel. Olyan volt, mint a Mária kegyhelyeknél megszokott bejegyzések. Akkor mi azt ott megnézegettük, de nem volt kurázsím elhozni... Később mind sajnáltam, hiszen jól meg lehetett volna szerkeszteni ezekből a beírásokból egy kötetet.

FL: Most le lehetne fényképezni minden oldalát.

KZ: Hát azóta ki tudja, hányszor vitték azt el, merthogy ez '84-ben volt. A torjai volt szanatórium épülete mögött is van egy Mária-kegyhely, ott is volt egy hasonló beírással. Mikor rátaláltunk, be volt havazva, rettenetesen nézett ki. Gondoltam, ezt el kell innen menekíteni. Azt valóban elmenekítettük úgy, hogy megbeszéltük az illetékes plébánossal, s elhoztuk, a múzeumban kiszáritottuk, s most már a sepsiszentgyörgyi lakásomban tartom, a Bao-Bao múzeum leltárában. Meg is tudnám mutatni, fantasztikus dolgot lehetne azzal kezdeni.

FL: A kövekkel kapcsolatos mondák egy részét olvastad, más részét hallottad...

KZ: Én igyekeztem, hacsak egy mód volt rá, szakirodalmi, vagy irodalmi anyagot is keresni a köveimről, s méghozzá a hozzáférhető legrégebbit. Merthogy érezni, hogy ahogy időben előrefelé haladunk, úgy egyre kevésbé hiteles a népi anyag. Tehát például a Salamon-kő esetében 1885-ben

a Székely Nemzetben Harmath Lujza közölt egy mondát. Szépen fel volt dolgozva és nem volt tele túlkapásokkal, ezért én azt használtam fel.

FL: Emlékszem Dumitru Mărtinaş írt egy könyvet a csángókról (Mărtinaş 1985), és emiatt fellángolt a csángók magyar eredete körüli vita. Hogyan emlékszel erre?

KZ: Hát, ha most megmutathatnám Mărtinaş könyvét, hogy miket jegyezem oda be, akkor jót nevetnél. Akkor mindenki tudta, hogy ez a könyv megrendelésre született. Én nem is tudom, miért vettem meg. Lehet, azért, hogy mutogassam másoknak és ne vessünk rajta. Érzésem szerint nem is volt olyan magyar kutató, aki azt mondta volna, hogy ez a könyv most valamit el fog érni, még a román kutatók közt sem volt olyan, aki Mărtinaş könyvét komolyan vette volna.

FL: Ez furcsa módon talán még stimulálta is a magyar kutatókat, hogy tovább kutassanak. Hogyan lehetett terepre menni akkor?

KZ: A terepmunka nehéz volt. Seres András élményeit hallgattam egyszer végig, hogy ő milyen úton-módon került be egy-egy családba. Volt egy nagyon érdekes története, amikor stoppal indult Moldvába, és úgy öltözködött, hogy kerüljön mindenféle feltűnést, egy aktatáska volt csupán nála. benne a magnó (nevet). De hát ő azt mondta, hogy megy, mert szőlőt, vagy mit tudom, mit akar vásárolni, s közben, hogy ne töltsse fölöslegesen az idejét este, a gyerekeknek valami mesét gyűjtene valamelyik öregembertől. És egy olyan autóra került fel, aminek szörnyű kalandjai voltak az úton. Valami baleset volt az úton és véres kezű emberek integettek, akik pityókaszedésből mentek haza, és a baleset után mindenki próbált egy másik kocsit szerezni, hogy mehessenek az Ojtozi-szoroson lefele. András egy olyan autóra ült fel, hogy a sofőr is részeg volt, aki mellette ült, az is részeg volt, és már azt látta, hogy a következő áldozat ő lesz ezzel a kocsival. Ezek olyan magabiztosan vezettek. És közben elmondta ezt a dolgot nekik, hogy miért megy, és hogy attól tart, hogy ezt nem fogják ott jó szemmel nézni. És akkor a pasas, a sofőr mondta, hogy: ne búsuljon, mert abban a faluban, ahová ők igyekeztek: „Ott én felelek ezekért a dolgokért! Ha valaki jön, én hívom a rendőrséget. Maga ne búsuljon, jön, s nálunk alszik, nagyapám vagy apám sok mindent tud, s tőle gyűjthet.” Nahát így ment a gyűjtés akkor, ilyen módszerekkel is.

FL: Te mikor kezdted Moldvába járni?

KZ: Az igazág az, hogy én Moldvában nemigen voltam. Én a Tatros mentén voltam, s pontosan ezért 1973–74-ben kezdtem járni Dofteanára.

Tudniillik Dofteana ma egy színromán falu, de közben minden ott élő Barabas és hasonló vezetéknevű. Ők ortodoxok és most már jó románok, de tudják, hogy az elődeik csángók voltak. A Dofteanához tartozó Seaca csángó falucskának katolikus temploma is volt. Föltételeztem, hogy csángó magyarokkal találkozhatnék ott, így elmentem oda. Dofteánán van egy időjós kő az Ochiul Huitoarei, azaz a visszhang szeme. Ott tudtam aztán pár dolgot, magyar nyelvű anyagot a kőről gyűjteni. Az egy meredek sziklafal, s azon a falon van egy szemüreg, olyan, mint egy barlang szája, és amikor jön az eső, ezen az üregeen jön egy kis víz, látják, hogy „sír ez a szem”. Előre jelzi, hogy esős idő következik. Vannak még ilyen színváltó sziklák máshol is, ott van a makfalvi Alsó szikla, és a Firtos lova Énlaka és Firtosvárja mellett. Ezek is jelzik az esőt.

Az sem volt egy ideális hely, meg helyzet, merthogy román barátaim – mint jó vendéglátók – folyamatosan valamilyen programot eszeltek ki -, s nemigen értették, hogy miért akarok felmenni Seacára. Azért arra jó volt a dofteanai járkálásom, hogy román anyagot tudtam gyűjteni: etnobotanikát, a kövekkel kapcsolatos adatokat; és vittem a magnót, és mikor lehetett, a filmfelvevő gépet is, 1990 után.

Nem egy nagyméretű magnó volt, belefért jól a hátizsákba. Volt egy forróbb esetem, Tirgu Ocnán mentem fölfele a főutcán az autóbusszállomástól a városközpont felé, talán a vonathoz. A lényeg az, hogy két ilyen kövér csendőr jött velem szembe. Milicisták. Nagyon ráérősek voltak, és az volt az érzésem, hogy én vagyok a következő, akibe belekötnek, mert hátizsákom volt. Igen ám, de elkerült engem – a Gondviselő akarta így? – három ilyen félig dorbézoló csávó, akik elég jó alanyok voltak, hogy a milicisták levezesék rajtuk az energiájukat. (nevet) Én akkor nagy közömbösen mellettük ellépkedtem, leléptem a járdáról, elmentem mellettük. Ha megnézték volna a hátizsákomat, hogy miket hordozok magammal, vajon nem olyan eszközöket, amikkel el lehet Erdélyt szakítani Romániától, és akkor megtalálják a magnót és más különös dolgokat, akkor bizonyosan elkobozzák.

FL: Ez mikor történt?

KZ: Hát ez úgy az 1980-as évek elején. A gyimesi esetre emlékszel-e? Mentünk Jávárdiba...

FL: Hát éppen nem szállítottak le a buszról... Mondtad, hogy „Suntem români” ('románok vagyunk').

KZ: Nem szállítottak le. Nem azt mondtam. Hanem azt, hogy: „Am ajuns la granița României?” ('Románia határához értünk?') Le van írva,

onnan tudom. Hát ott kérte az útleveleket. Mondtam, nincsen és átadtam a már előkészített személyazonossági igazolványokat. Láthatta hát, hogy közönséges állampolgárok vagyunk.

FL: Ez már mintha 1990 körül lett volna...

KZ: Ez még 1989 előtt volt. Persze, persze, 1990-ben már nem ugráltak.

FL: Emlékszem, hogy a busz leghátsó ülésén voltunk, s jött fel a milicista.

KZ: Igen, s elő volt készítve. Emlékszel arra, hogy elő volt készítve a (személyi igazolvány), s benne az én delegációm (kiszállási megbízatás)? A csoport részére készült, s rá volt írva vagy nyolc hegy, amit szándékoztunk bejárni. Úgy, hogy csak, ha hülye az illető, akkor hihette volna el, hogy mindössze pár napra indultunk, s azt a nyolc hegyet mégis össze fogjuk járni. A művelődési ház igazgatójának mondtam, hogy írjunk bele mindent, ami a Keleti-Kárpátokban van, hogy lássák, nincs időnk lenni kolincálni a falvakban.

FL: Székelyföldön ilyen nem történt?

KZ: Jaj, dehogynem. Hát olyan volt, hogy Kézdikőváron egyszer barátokkal és gyerekekkel – ott nagyon sok gyerek mászkált velem fel a hegyre, egyedül nem tudtam felmenni a fejtetőre – helynévgyűjtést végeztünk és elmentünk a régi falu helyére is, ahol állt valamikor a falu első temploma. Ez egy kisebb szentegyháza volt, és a romjai még jól látszottak. És éppen akkor mondott a Nagyfőnök, Ceaușescu elvtárs egy habzó szájú nagybeszédet, hogy „a nemzetiségeknek is oktatni kell a saját történelmüket.” Le volt írva az újságban. Na, most mi erről beszéltünk, hogy milyen jó lenne: „Ha bevezetik, akkor meg fogjátok tudni, hogy mik voltak...” S akkor hazamentünk. Igen ám, de valamelyik gyermek elejtette odahaza, hogy miről beszéltünk, s egyszer a gyermekek szüleit hívták a rendőrségre. Nekem nem szóltak, engem valószínűleg azzal akartak megfegyvelmezni, hogy a gyermekeket megfélemlítik. Az igazság az, hogy egy darabig nem mentem én sem Kővárra. Nagyon rosszul éreztem magam, mert azoknak az embereknek kellemetlen lehetett, hogy elmenjenek a rendőrségre, ott várjanak, román nyelven nyilatkozatokat töltsenek ki, stb. De hát egy nyolcadikos, kilencedikes, tizedikes gyerek, már bizonyosan érezte azt is, hogy nem én vagyok a hibás, hanem a rendszer maga. Volt, aki Szentgyörgyre utazott, s felkeresett, s elmondta, hogy ők nagyon fel voltak háborodva. Kőváron volt olyan adatközlőm, akihez lelkileg is nagyon kötődtem, amolyan pót-nagymama vagy pót-nagy tata. És akkor nem jött, hogy menjek többet Kővárra. Gondolom, mások is így éreznek.

A másik meg a gyimesi esetem volt, amikor a második betlehemes játékot sikerült felvenni és fotózni a nyolcvanas évek derekán. Az első az Antalok-patakán csodálatosan sikerült, készítettünk hangfelvételeket és fotókat, szerencsére senki sem avatkozott bele. A következő esztendőben,⁴ az újabb felvétel után már behívtak mindenkit, aki a betlehemes játékban szerepelt. Máig sem tudom, mi volt a bajuk, az, hogy néprajzzal foglalkozom, vagy az, hogy külföldinek néztek. Talán inkább mégis a második. Mert a külföldieket mindig vadászták és elszedtek tőlük mindenfélét.

Szerencsémre ott volt és segített Kedves Béla, néptanácselnök, aki korábban egy alkalommal egy baós csapatot is elkísért a Nemerére. A gyimesi gyerekek egy csoportjával és két tanárukkal megrendezett Bao olyan volt, ami a Csalhó-hegységgel kezdődött, majd beérkeztünk Gyimesközépkokra, ott felültek a vonatra Gál Laci tanár úrral (vagy elvtárs, mert akkor azok voltak), még egy sporttanárral és a községi pártbizottság titkárával (akinek a gyereke szintén ott volt a nyolcadikban), és ezekkel lejöttünk Dofteanára, ott vártak a mi barátaink, a dofteanai román srácok. Szerezték valahonnan egy teherkocsit és ezzel fölvittek a Nemere lábához, a Nagysándor–Nemere közötti nyereg alá, valahol középtájjig, ahonnan nagyon közel volt már a hegy főgerince.

Ez a Kedves Béla egyébként egy elég kemény ember volt, ő állította le a rendőröket azzal, hogy „Nincs mit kutatni, mert ő nem philadelphiai! Én a barátja vagyok.” Persze, elnézést nem kértek, s már meghurcolták az embereket, akik jártak a betlehemmél.

FL: Visszatérnék ahhoz a periódusokhoz, amikor a Bao kiszorult a falvakból, és így a táborok inkább hegyi túrák lettek. Én tulajdonképpen erre az időszakra emlékszem, amikor én kezdtem járni, akkor hegyi túrák voltak, kevésbé voltunk a falvakban. Ez megváltozott '90 után.

KZ: 1990-ben, a rendszerváltás után visszatértünk az 1971-ben kezdett táborok tematikájához: hat nap néprajzi gyűjtés, majd hat nap hegyi túra. Így kezdtünk neki ismét. Letelepeltünk a Benedek Elek emlékház kertjébe és akkor Kisbaconban, Nagybaconban és Magyarhermányban gyűjtöttünk. Te nem voltál?

FL: De voltam, Hermányban jártuk a falut.

⁴ Az évet nem sikerült azonosítani. A szerk. megj.

KZ: Emlékszel? Hat napig ott voltunk, majd utána áttelepedtünk a Csíki-medencébe, pontosabban átmentünk a Büdösfürdő felé, ott táboroztunk, és lementünk a Csíki-medencébe Csíkszentkirályba, ahol fel szerettük volna keresni Kasza Anna nénit is. Anna nénit azért kerestük volna fel, mert a csodálatos szőttes gyűjteményének a megtekintése kiváló befejezése lett volna ez az egész tábornak. A fia, Kasza Imre híres pedagógus, képzőművész, grafikus volt, tanítványai rajzait kiállításokra vitték a világba. Miatta is mentünk volna, de Anna néni nem volt otthon, és sajnos utána nemsokára meg is halt. Így sajnos, nem tudta megvalósítani nagy álmát, a lakásába tervezett kis múzeumot. Ez volt az első Bao 1989 után. Ezután jöttek a nagyobb túrák.

FL: A természetvédő tevékenységek mennyire integrálódtak a Baókba? Vagy azok függetlenül alakultak?

KZ: Nem. A nagyobb természetvédő programunk 1994-ben kezdett körvonalazódni. A Nemere-hegység tövében, a Kárpát-főgerinc közelében van a Lassúági láp, ami természetvédelmi terület. Sokat járunk oda, és az 1994-es Baónak az volt a nagy hozadéka (ezt a tábort erre is építettük), hogy az ekkor a REC-től [Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe, Közép-Európai Környezetvédelmi Központ] nyert pályázattal megkezdtük a Lassúági láp bekerítését és a helyi iskolaépület felújítását. Ezért ebben az 1994-es évben Felsőlemhényben volt a néprajzi tábor, és onnan telepedtünk át a Lassúágba a második héten. Az ezt követő táborokat is mind olyan helyekre szerveztük, hogy az első hat nap után a Lassúág könnyen elérhető legyen. Ez már az utóbbi tíz évben mindig így alakult. Amíg a kerítések álltak, időnként szükség volt arra, hogy javítsuk azokat, visszaszegezzük a letört léceket, turistajelzéseket fessünk – s ezek miatt az állandó munkák miatt a tábor második fele mindig ide szerveződött. Valahogy rá is voltuk erre a helyzetre kényszerítve. Ezekben a táborokban 15–20 fiatal vett részt és a tábor első felében hol Felsősztelneken, hol Berecken gyűjtöttünk, s azután mentünk a Lassúágba. Egy alkalommal, amikor Sepsibükszádon volt a tábor első fele, az áttelepedéssel elúszott egy nap, de azt is pótolni tudtuk fent a hegyen. A lassúági táborba előadókat is lehetett hívni, környezetvédelmi, természetvédelmi vonatkozású előadásokat tudtunk hallgatni. Főleg olyan előadóink voltak, akik vállalták az útviszonyokat, a gyaloglást a kapaszkodót ki a hegyre.

FL: Mi van most a rezervátummal? Megvan még a kerítés?

KZ: Hát képzeld, hogy 1994-től eltelt 13 esztendő, és nagyon tönkrement ott minden. A cölöpök és a sasok nagyon megrongálódtak egyrészt a viszonyok, másrészt pedig sajnos a szomszédok miatt.

FL: Ha felosztanád az idődet, mennyi időt foglalkoztál természetismereti és -védelmi problémákkal és mennyit néprajziakkal?

KZ: Ha nem lettek volna ezek a zavaró körülmények, akkor én megmaradtam volna a néprajzi gyűjtögetés mellett. De akkor kimaradt volna egy fél ország ismerete. Most nem tudnám, hogy hol van Koltó, mert nem fért volna bele a programomba, nem tudnám a Ciblesről a kilátást elmondani, vagy nem láttam volna többször is az Ünököt, vagy a Lála-tavakat. Én azt mondom, hogy ez valamiképpen így alakult, és nekem talán meg is kell köszönnöm az Úrnak ezeket a kilengéseket, mert egy csomó mindent megismertem, illetve megismerhettünk az országból. Nem sajnálom utólag sem ezeket az utakat, túrákat. Nagy dolgokat nem csináltunk ezekkel, de sok helyen járhattunk és sok szép dolgot megláttunk, főleg erdélyi területeken.

FL: A falvakban volt rá példa, hogy segítettél felújítani valamit? Esetleg feleleveníteni egy szokást?

KZ: Hát volt már egy betlehemes találkozó Berecken, amit Nagy Balázssal⁵ együtt szerveztünk meg. Úgy éreztük, hogy elég jól sikerült. A helyzet az, hogy én a betlehemes játékok gyűjtésével foglalkoztam, még a múzeumba kerülésem előtt is. Egyszer kaptam egy felkérést, hogy szervezzek be betlehemeseket a budapesti betlehemes találkozóra. Erre elküldtem a szentlélekieket, majd a bereckieket. A szentlélekieket többször is. Így noszogattam ezeket a betlehemes csoportokat, hogy érezzék, akad számukra még tennivaló, van igény a betlehemezésre. Például egy karácsony előtt meghívtak egy előadásra a betlehemes játékokról Brassóba a Reménység Házába. Akkor megígértem a ház vezetőségének, hogy viszek egy csoportot is magammal. Megbeszéltem a szentlélekiekkel, hogy készüljenek. A brassóiak kifizették a benzint, egyebet nem tudtak, a csoport rákészült, ott bemutatták a játékot, majd pár nap múlva jött karácsony, és ők készen voltak az otthoni bemutatásra is. A budapesti meghívásuk is egy hasonló fontos impulzus volt. Egy másik alkalommal rájuk telefonáltam, hogy jön egy japán barátom, aki etnofotós, és csak ezért jöjjön ide, hogy betlehemeseket lásson, akkor meg ezért álltak ismét össze.

⁵ Nagy Balázs (1969) néprajzi szakíró.

Aztán a Bao táborunk hozadékaként megszületett egy új betlehemes is, a berecki. Itt az utolsó napon – ahogy ez történni szokott – találtunk rá a berecki betlehemes szövegre. Pontosan az iskolával szemben, egy idős bácsinál találtuk meg, két nagy füzetben a leírást. És ő gyönyörűen végigénekelte együltében az egész 1946-ban abbahagyott betlehemesem nekem. Ezt lekottáztattam, és addig noszogattam a berecki művelődési ház igazgatóját, Balogh András barátomat, amíg végül ők is betanulták, sőt elmehettek a budapesti betlehemes találkozóra is. Ez élmény volt a játék előadóinak is, és így újjászülethetett a berecki betlehemes játék. Kézdivásárhelyen ez sajnos nem sikerült. Kőváron szintén a biztatásomra 1990-ben azonnal elkezdték tanulni, ott össze is jött egy csoport és bejárták a falut a játékkal, s emlékszem, elmondták, hogy nagyon jó bevételük is volt. Sajnos, később többet nem próbálkoztak. Mindezideig a kézdiszentléleki tartja legerősebben magát. Az volt az egyik legrégebbi is, amiről tudunk Erdélyben, s ez az, amit ma is szívesen vesznek a faluban. A legrégebbi időkben egy latin nyelvű játék volt, ebből alakult ki a mai formája. Ma sajnos inkább színpadi produkcióként van rájuk igény.

FL: A faluba nem engedik be?

KZ: Beengedni beengedik. De már nincs az, hogy milyen hatalmas dolog, hogy meglátogattak a betlehemesek. Úgy néz ki, elveszítette a varázsát itt nálunk Háromszéken, sajnos. Gyimesen sokszor három-négy csoport is volt egy faluban. Ez persze egyfajta bevételi forrás is, tudod. Ahogy emlékszem, vagy négy betlehemesem fényképeztem végig, s ott mindig nagy szeretettel fogadták őket.

FL: Meddig fogsz még baózni?

KZ: Hát én arra gondolok, ha a Jóisten is éltet, legalább a negyvenediket meg kellene csináljuk. Egyre nehezebb.

FL: Miért? Milyen nehézségek vannak?

KZ: Egyre nehezebb a pénzszerzés, mert még tán úgy az 1990-es évek végéig jobban lehetett pénzt szerezni.

FL: A '80-as években nem is emlékszem, hogy pénz kellett volna hozzá.

KZ: Igen, de mi a magunk élvezetére csináltuk. Túrátunk erre, túráztunk arra, s jól éreztük magunk. De most ezek a gyerekek, akik jönnek, dolgoznak is. Hol a Lassúágban tettük a magunkét, hol turistajelzést festettünk a Nemere-hegységben, hol tanösvényt alakítottunk ki. Tehát, ha ezek a táborozók dolgoznak, méghozzá nem is könnyű munkát a nyár kellos közepén, akkor illik nekik valamennyit fizetni. Lehet, hogy jönnének

mindenféle támogatás nélkül is, de úgy érzem, illik legalább az élelmezés-sükhöz hozzájárulni. És ez külön fontos volna, hogy főleg olyan gyermekeket táboroztassunk, akiknek nincsen miből másfajta, több pénzbe kerülő táborokba elmenni.

FL: A Nemere-körnek is évfordulója lesz.

KZ: Ez a negyvenes szám kísért engem. Mert a Bao mindjárt negyvenéves lesz. A Nemere kör 1975-ben alakult, az is mindjárt negyvenéves. És negyvenéves a túrázásos ötletem, így van a negyvenéves évforduló. Én nem magamat akarom ünnepegni, mert én tudom biztosan, hogy ezeket nem tudtam volna egyedül végigvinni. Na: menj fel egyedül az Ünőkőre! Éjszakázzál a Lála-tónál egyedül! Meglátod, hogy milyen érzéseid lesznek. (nevet) Pedig oda aztán a medve se megy fel, ott aztán kietlen a havas. Semmi, semmi...

FL: Lehetett volna egy állandó társaságod. Ez, hogy mindig új embereket hoztál, ez jó, ez mozgalmas.

KZ: Állandó társaság körülöttem nem tudott kialakulni, mert ha állandó, akkor azt jelenti, hogy itt van Szentgyörgyön. De itt mozgásban van mindenki. Hol ide mentek el, hol oda mentek el. Aki megnősült és lett két gyereke, annak odahaza kellett lennie a gyerekével, vagy legfennebb egy kisebb túrára jött el. Már a legelején van egy nagyobb tömeg, és akkor ki ide megy, ki oda megy. Ki mászni jár, ki kocogó túrára megy, vagy a városzéli séta a kedvence. Ez így van jól. Egyébként én voltam az, aki szorgalmaztam a rendszerváltás után az Erdélyi Kárpát-Egyesület újraalakítását, anélkül, hogy én tag akartam volna lenni. Vagy a Nemerével be akartam volna sétálni az EKÉ-be.

FL: Mi lesz a Bao örökségével?

KZ: Nem tudom. Mindenki kérdezi, hogy miért nem csinálsz ezt, meg miért nem csinálsz azt. Magánemberként mit kellene tennem? Egyébként az én életem is csak egy élet. Hiába akarsz lángholni népedért, ha azok az intézmények, amelyeknek lehetősége volna, mert nem igaz, hogy nincs, azok nem segítenek. Így pedig mit tehetek? „Hadd vesszen a múltunk egy-egy darabkája!” Ezt idézőjelben mondom, persze.

FL: Nyilván. Tudom, a felháborodás mondatja.

KZ: Most ott vagyunk, hogy ott van a szép gyűjtemény, az írott tojásokkal, megjelent a könyv is róla. Nagyjából helyén van minden. Hát kapok egy helyet, ahová ezt el lehet menekíteni? És ha volna hely, akad majd egy ember, aki ezeket tisztességesen kezelje? Ilyen lelkesedő emberek vannak:

„Csinálj egy Bao múzeumot!” Hát milyen jó lenne. De akad-e ember, aki tudja kezelni, s a legelső fellángolásuk után nem adják egy kufárnak oda?

Utóirat 2018-ból

A negyvenedik táborral a Bao-Bao története 2011-ben lezárult. Kakas Zoltán a rá jellemző következetességgel minden tábor anyagát (a néprajzi anyagot éppúgy, mint a naplófeljegyzéseket és a fényképfelvételeket) rendezte, archiválta. Az anyag egy töredékéből vándorkiállítást állított össze, amely 100 fényképben mutatta be a tábor történetét, csoportképeket, portrékat, tájképeket és életképeket váltakoztatva. A kiállítás nyolc színhelyen került bemutatásra, pozitív visszhangot váltva ki a háromszéki magyar sajtóban. A Bao-Bao története talán kissé tágabb körben is ismertté vált⁶, de öröksége és hatása az erdélyi néprajzkutatásban mindezülig nem került feldolgozásra.

A Bao-Bao és a hozzá kapcsolódó néprajzi, honismereti és természetvédelmi túrák és táborok részletesebb megismerése érdekében, illetve annak érdekében, hogy a mozgalom szakmai elemzése megtörténjen, szükséges volna, hogy azok is megszólaljanak, akik a táborokban részt vettek vagy más módon kapcsolatba kerültek ezzel a mozgalommal. Azt gondolom, mindannyian gazdagabbak lettünk valamivel ezekben a táborokban, és talán eljött az ideje erre reflektálni.

⁶ Lásd: <https://kronika.ro/szempont/szulofoldismeret-bao-bao-tabor-es-az-irott-tojasa-beszegeltes-kakas-zoltan-neprajzkutatoval> (letöltés 2019. 09. 10.)

Melléklet

Az első táborok, év, helyszín résztvevők (Kakas Zoltán feljegyzése):

Bao-Bao 1971

Útvonal (vagy bejárt terület): Zágon – Gelence – Ozsdola – itt néprajzi gyűjtés, az első hat napon.

Majd az Ojtoz-tetőn át – Ozsdoláról gyalogtúra a tetőre – a Kárpátok főgerincén a Majlát-tető – a Gyepár-tető – a Nagy Sándor csúcs.

Ez volt a második hat nap.

Résztvevők: Gáspár Sándor, Nagy Sándor, Latcu Nicolae, Marinescu Gheorghe, Gyárfás Lajos, Kakas Zoltán, Boros Judit, Páll Miklós, Balla Tamás.

Bao-Bao 1972

Útvonal: Torja – Kiskászon – Kézdiszentlélek – Szárazpatak – Kézdikővár, Fufásfalva, néprajzi gyűjtést végeztünk.

A túra második részét is gyűjtésre fordítottuk.

Résztvevők: Balázs Árpád, Goron Péter, Keszeg Vilmos, Szőcs Géza, Kakas Zoltán, Demeter Lajos, Nagy Sándor, Latcu Nicolae, Gyárfás Lajos.

Bao-Bao 1973

Útvonal: Vargyas, Száldobos, Erdőfüle, Felsőrákos – a gyűjtés helye.

A tábor második része a Vargyas szurdokvölgye, az Orbán Balázs Barlanggal.

A tábor vendégei: Bogdán László író, újságíró és Balogh Edgár, akit az *Intelmek* c. kötete bemutatására hívtunk. Mindkét rendezvényen részt vettek a falu fiataljai is. Vendégeink voltak még Kisgyörgy Zoltán, Benedek Flóra (az Emlékházban fogadott, így inkább ő látott vendégül!) ugyanígy Sütő Béla bútorfestő népművész és Vigh István grafikus.

Résztvevők: Farkas Csaba, Demeter Lajos, Nagy Sándor, Balázs Árpád, Balla Tamás, Hevesi József, Zonda Attila, Kakas Zoltán.

Bao-Bao 1974

Útvonal: Alsó- és Felsőlemhény, Almásrét a néprajzi gyűjtés helye.

Hat napos túra a Nemere-hegységben.

Vendégei voltak Jakabos Ödönnek Kézdivásárhelyen, aki indiai gyalogúttjáról tartott fél éjszakát tartó vetített képes beszámolót.

Résztvevők: Besenyei Lajos, Bódi Béla, Kedves Péter Lajos, Fekete Tibor, Farkas Csaba, Daczó Jenő, Latcu Nicolae, Zonda Attila, Balázs Árpád, Kakas Zoltán, Fülöp Imre, Hevesi József, Zsigmond Imre.

Irodalom

Heyerdahl, Thor

1962 *Tutajjal a Csendes-Óceánon. A Kon-Tiki Expedíció.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

1963 *Aku-Aku. A Húsvét sziget titka.* Gondolat Kiadó, Budapest

Mărtinaș, Dumitru

1985 *Originea ceanăilor din România.* Editura Științifică și Enciclopedică, București.

